

Prof. Dr. İoanna KUÇURADI

Dijitalleşme, İnsan Haysiyeti, Bilgi ve Etik

Röportaj: Doç. Dr. Hediyeullah AYDENİZ

RÖPORTAJ

Çok katmanlı yapısı ile bir “hayat alanı”na dönüşen dijitalleşme ve etik meselesinde bir filizof gözüyle insan, etik, bilgi, hak ve değer kavramlarının kesişim alanı olarak görebileceğimiz “insan haysiyeti” kavramı etrafından şekillenen bir söyleşiyi Prof. Dr. İoanna Kuçuradi ile gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: “İnsanların robotlaşmaya ve robotların da insanlaştırılmaya çalışıldığı” bir zaman diliminde “insan haysiyeti” kavramı üzerine yeniden düşünmeyi gerektiren acil bir durum olduğunu düşünüyor musunuz? Bu çerçevede “insan haysiyeti” ile ilgili temel meydan okumalar hakkında neler söylersiniz? Bu meydan okumalara ilişkin neler yapılabilir?

İoanna Kuçuradi: Bu sorunuza ayakta durabilecek bir cevap verebilmek için ilkin, Türkçede "insan haysiyeti/insan onuru" ile karşılanmış olan "human dignity"nin ne olduğunu belirtmek gerekiyor. Çünkü Türkçede bugün hem "dignity" hem "honour" kelimesi, çoğu zaman "onur"la karşılanıyor. Oysa bunlar iki ayrı kavramdır.

İnsan Haysiyeti/Onuru, İnsan Olmanın Değerinin Bilinci veya Farkındalığıdır

İnsan haysiyeti/insan onuru bugün sık sık kullanılan bir sözdür. Onu kullananlar, onun “iyi bir şey” olduğunu düşünüyor, ama o kadar. Oysa kafamızda bu terim açıklık, özellikle de seçiklik kazanmışsa, onun "şeref", "namus", "gurur"dan farkını görmek zor olmuyor. İnsan haysiyeti/onuru bir bilinçtir –insan olmanın değerinin bilinci veya farkındalığı.

Üzerinde bugün de yarın da, yani hep yeniden düşünülmesi gereken ise, yaşanan gerçeklik koşullarında –her tek durumda– bu bilincin gerektirdikleridir. Bu da etik değer bilgisine ve değerler bilgisine sahip olmadan, pek gerçekleşemez.

TRT Akademi Dergisi: Dijitalleşme ile insanların deneyimlediği yeni “hayat alanı”nı dikkate aldığımızda eserlerinizden hareketle bilgiyi etik bir mesele, insanı da etik bir varlık olarak ele aldığınızı görüyorum. Bu yaklaşımınız çerçevesinde insan ilişkileri, iletişim ve insan haysiyeti ile ilgili odaklanılmasının acil ihtiyaç olduğunu düşündüğünüz hususlar nelerdir? Bu çerçevede insanlığın geleceği açısından bu meselelerin çözümünde çıkışı nerede görüyorsunuz? İlave olarak bu konuda mevcut bilgi üretim kurumlarımızın üstlenebileceği roller hakkında neler söylersiniz?

İoanna Kuçuradi: Üzerinde durulması gereken asıl mesele, bilgiden ziyade, ortaya konan bilgilerin (enformasyonun), doğru olduğu zaman bile, nasıl kullanıldığıdır.

Kişilerarası ilişkiler de bir insanın kendisiyle ilişkisi de etik ilişkilerdir, değer sorunları barındıran ilişkilerdir. İletişim de karşılıklılığı farzeder. Ancak bu karşılıklılık çoğu zaman sağırklar diyaloguna benziyor. Çocukluğumda tanık olduğum böyle bir

diyaloğu hiç unutmadım: Kulakları pek duymayan iki yaşlı insan, yaklaşık iki saat boyunca, her biri kendi söylediğine bir cevap almış gibi konuşmuşlardı. Oysa her biri kendi monoloğunu sürdürüyordu.

İnsan onuru, daha önce belirttiğim gibi, insan olmanın değerinin bilinci olarak anlaşıldığında, görüyoruz ki bu onur uğradıklarımızla değil, bizim başkalarına yaptıklarımızla çiğnenir ya da korunur.

Epey zamandır gördüğüm ve dile getirdiğim “acil bir ihtiyaç”, üniversite öncesi eğitimde çocukların etik yeteneklerini geliştirebilecek derslerin de konması gerekliliğidir. Şu anda yalnızca bilgisel yeteneklerini geliştirebilecek dersler var. Konması gereken bu derslerin başında da etik değerler ve etik ilkeler olarak insan haklarıyla ilgili dersler gelir. Bu eğitim, yaşlarına göre çocuklara ulaşabilecek bir dille ve hayattan veya edebiyat eserlerinden dikkatle seçilen örnekler kullanılarak yapılabilir.

Anket Yaparak Bilimsel Bilgi Ortaya Konmaz, Enformasyon Edinilir

“Bilgi üreten kurumlar”a, üniversitelere gelince: 60 yıldan çok üniversite(ler) içindeyim. Yükseköğretimde düzeyin nasıl düştüğünü kendi gözlerimle gördüm. Dili kullanmaktan başlayan somut örneklerini vermeyeyim burada. Genel sorunlar ve en iyi bildiğim alanlardan –eski adıyla edebiyat fakültelerinden, yeni adıyla da insan ve toplum bilimleri fakültelerinden– örnek vermekle yetineyim.

Düzey düşmesinin en önemli etkenlerinden biri, “araştırma”nın çoğu zaman anket yapmaya indirgenmesidir. Anket yaparak bilimsel bilgi ortaya konmaz, enformasyon edinilir.

Gördüğüm bir başka sorun da üniversitelerin çalışmalarının değerlendirilmesinde şirket kriterlerinin kullanılmasıdır. Oysa bir üniversite ile bir şirketin varlık nedenleri -kurumlar olarak amaçları- çok farklıdır. Şirketlere havale edilebilecek işler var, ama hangileri? Bir üniversitenin akademik bir iş olarak yapması gereken işler de bugün şirketlere havale edilerek yaptırılıyor. Örneğin sık sık üniversitelerin düzenlediği kongreler hakkında bilgi geliyor. Ama bu bilgiyi bir şirket gönderiyor! Oysa geniş katımlı ulusal veya uluslararası kongrede bir şirkete havale edilecek işler bellidir: yolculuk, transfer, yemek gibi işler. “Zamanın ruhu” üniversiteleri de etkiliyor. İsterseniz bu kadarla yetineyim.

TRT Akademi Dergisi: İngiltere’de 2017 yılında ve Japonya’da da 2021 yılında **Yalnızlık Bakanlığı** kuruldu. İnsanın insanla temasının giderek zayıflamasının ötesinde tek başına yaşayan insan sayısındaki artışın doğurduğu sorunlarla baş edebilmek için devletler bakanlık düzeyinde yeni idari birimler kuruyorlar.

Yalnızlığı bir “bir dostun olmaması” olarak gören bir filozof olarak, yalnızlık ve bunun çaresi olarak dostluk hakkında neler söylersiniz? Bu çerçevede insan haysiyeti, yalnızlık ve dostluk kavramlarının birbiriyle ilişkisi bağlamında neler söylersiniz?

Dostluk İhtiyaca Değil, Değer Bilgisine Dayanan Bir Birlikteliktir

İoanna Kuçuradi: Şu anda bir moda var, siz de biliyorsunuz: Kişiler/ “arkadaş”lar bir ağ kuruyor ya da bir ağın üyesi oluyor ve örneğin bir yerde yemek yerken kendi fotoğrafını çekiyor ve ağdaşlarına gönderiyor. Neden? Herhâlde çünkü “herkes” öyle yapıyor!

Bir ağın üyesi olmak toplumsal bir ilişkiler ağına girmektir. Oysa dostluk, belirli iki kişi arasında -belirli bir bütünlüğü olan bir kişi ile, yine belirli bir bütünlüğü olan başka bir kişi arasında, değer bilgisi temeli üzerinde- kurulan etik bir ilişkidir. Ve bu ilişki bir rastlantı sonucu kurulabiliyor, yani böyle iki kişinin karşılaşması ve bu karşılaşmanın farkına varmaları sonucu.

Böyle bir rastlantıyı kaçırmamak için hazırlıklı olmak gerekir. Dostluk ihtiyaca dayanan bir ilişki değildir, değer bilgisine dayanan bir birlikteliktir. Bu birliktelik için de mekânda yakınlık zorunlu bir koşul değil.

Bu söylediklerim, “bir insan bir dostunun bir ihtiyacını gidermez” demek değildir. Yalnızca, “dostluk ihtiyaç üzerine kurulan bir ilişki değildir” demek istiyorum. Yalnız yaşamak da, dostsuz yaşamak demek değildir. Ailesiyle yaşayan bir insan da kendini çok yalnız duyabilir.

Norveçli bir dosttan, Norveç’te yapılan bir uygulamayı dinlemiştim: Bazı insanlar pazar günleri -her pazar günü- yaşlılar evinde kalan bir insanla yemek yerler, konuşurlar. Böylece o insan “beni düşünen biri var” duygusunu yaşar ve pazar günlerini dört gözle bekler, Exupéry’nin Küçük Prensteki tilki ile Küçük Prensin ilişkisinde olduğu gibi. Yani o iki insanın ilişkisi etik bir ilişki olmuş oluyor.

TRT Akademi Dergisi: Avrupa Konseyi’nin 2017 yılında yayınladığı bir raporla (Information Disorder) daha fazla gündemimize giren “Enformasyon Krizi” tartışmalarında öne çıkan meydan okumalardan birisi şu şekilde tanımlanıyor: Dağılma/bölünme/parçalanma (fragmentation) kavramsallaştırmasıyla ifade edilen insanların, “potansiyel olarak sınırsız bilgiye erişebilir durumda olmalarına rağmen/ toplumsal tercihleri temel alan mutabık kalınan gerçeklerin havuzunun azalmaya başlaması ile paralel anlatılar ve gerçeklerle **"hakikat toplulukları'na"** ayrılmalarıdır.

Bu tür bir bilgi ve hakikat problemi ile karşı karşıya olduğumuzu düşünüyor musunuz? *"İnsanları tedirgin eden, olan biten değil, olan bitenle ilgili inandıkları(dır)."*

sözünüzden hareketle dijitalleşmenin hız kazandığı bir dönemde salgının eklenmesiyle de sizce bu durum, insanları tedirgin eden hususlardan biri midir? Bilgi problemi ile dijitalleşme arasındaki ilişki hakkında neler söylersiniz?

Gerçek Olma Varlığın, Hakikat ise Bilginin Bir Özelliğidir

İoanna Kuçuradi: "Hakikat toplulukları" nı oluşturan insanları o hale gelmeden doğru-dürüst eğitmek gerekir yani baktıklarını görebilecek duruma gelmelerine, böylece de kimsenin "avı" olmamalarına yardımcı olmak. Başka bir deyişle, her düzeydeki örgün eğitim ve yaygın eğitim kişilere böyle bir donanımı sağlamayı amaçlamalı; ağızlarından çıkan kulaklarının duymasını sağlamalı ve kavramları karıştırmamalarına yardımcı olmalı. "Hakikat" ile "gerçekliği" karıştıran, nasıl açık, özellikle de seçik düşünebilir? Gerçek olma varlığın bir özelliğidir, hakikat ise bilginin bir özelliği. Bir bilgi doğru ise -hakkında olduğu şeye uyuyorsa-, enformasyon olarak da doğru olur. Kafalar da çorba kaplarına dönüşmez.

Derslik Kutsal Bir Mekândır

"İnsanları tedirgin eden, olan biten değil, olan bitenle ilgili inandıkları" sözü Epiktetos'un sözüdür. Dijitalleşme, online iş görme, bu salgın döneminde epey işe yarıyor. Hayat durmamış oluyor. Ama böyle bir afetin olmadığı zamanlarda, eğitimde dijital imkânları ancak özel durumlarda veya çeşni katmak için kullanmak uygun olur. Derslik kutsal bir mekândır, kişilerin insansal olanaklarının geliştirildiği bir mekân. Ekran araya girmeden, yüz yüze konuşmanın, göz göze bakmanın yerini hiçbir şey alamaz. Başka alanlarda da bu böyle. Oysa bugün çocuklar aynı odada bilgisayarlar aracılığıyla "oynuyor"!

TRT Akademi Dergisi: Türkçe yayımlanan ilk gazete olarak kabul edilen Takvim-i Vekâyi'nin 1828 tarihli ilk nüshasının baş yazısında (Mukaddime) "mizâc-ı vakte vâkıf olma (zamanın ruhunu kavrama)" ve "keyfiyeti hâle ârif olma" (durumu hakkıyla bilme) terkipleri yer almaktadır. Bu tarihi kaydın, Türkiye'nin son iki yüzyıllık arayışının ve modernleşme deneyiminin temel meselesini ortaya koyduğunu düşünüyorum. Bir ihtiyaç ve bir arayış olarak "zamanın ruhunu kavrama" ve "durumu hakkıyla bilme" konusunda yirmi birinci yüzyılın gidişatını da dikkate alarak gençlere ve özellikle de akademisyen adayları ile akademisyenlere neler söylemek istersiniz?

İoanna Kuçuradi: "Zamanın ruhu" -Hegel'in Zeitgeist dediği- nedir? Yalın bir dille söylersem, bu, bir çağda olan bitenlerde etkili olan ve onlarda yansıyan ana anlayışların, belirli bir çağı karakterize eden fikirlerin -bu arada da moda fikirlerin -bütününü dile getiren bir terimdir. Sizin belirttiğiniz bağlamda bu terim olumlu

bir anlamda kullanılıyor, ama olumsuz anlamda da olabilir; yani “zamanın ruhu” insan olmayla pek bağdaşmayan fikirler de olabilir. Bana sorarsanız, çoğu zaman da böyle oluyor. Fikirlerin özelliğine bakmak gerekir.

“Zamanın ruhu” aynı zamanda modernizasyon/çağdaşlaştırma konusuyla yakından ilgilidir. “Çağdaş kültür”, “çağımızın kültürü” -çoğul anlamda kültür- bu aynı şeyi dile getiriyor.

“Zamanımızın ruhu” nedir? sorusuna cevap vermeyi denersek, bunun “anything goes/ne olsa olur” olduğunu söylemek mümkün. Bu “hakikat sonrası” dönemde de, örneğin arkadaşların oyun olsun diye birbirlerine işkence yapmalarını kafam almıyor, ama olgu olarak karşımdaya duruyor. Sizin kafanız alıyor mu?

Öğüt vermeyi sevmem, pek vermem de. Ama farklı açılardan ihtiyaç olarak gördüklerimi söyleyebilirim. Bir tanesi, baktıklarımızı görmeyi, kendi gözlerimizle görebilmeyi öğrenmek. Bu göz eğitimiyle “herkes herşeyi görecektir duruma gelir” demiyorum ama herbir insan, kendi sınırları içinde, işinde, bunu farklı derecelerde yapabilecek duruma gelebiliyor, ve en önemlisi, bakıp da göremediğinin de farkında olabiliyor.

Başka bir şey, değerlendirme, değer bilgisi ve insan hakları bilgisi eğitimidir, yani değer bilgisinin belirli bir durumda neyin yapılmasını gerektirdiğini bulabilmeye yardımcı olan eğitim, dolayısıyla bulunamadığı zaman bunun farkında olarak neyin yapılabileceğini bulabilmeye yardımcı olan eğitim.

Başka bir şey de kişilerin bir işe girişmeden önce o işin gerektirdiği kadar “boy-larını uzatma” gerekliliğidir. Türkçede “boyundan büyük işlere kalkışmak” sözü, görsel gücü olan bir sözdür. Örnek vereyim: Bir inisiyatifin liderliğini yapmak isteyen bir insan, çizdiği amblemin altına “insiyatif” yazmamalı! Yaptığı işin sorumluluğunu taşıyabilmesi için, kişinin boyu o işin gerektirdiği uzunlukta olmalı, derim. Bunun için de önce boyunu uzatması, ondan sonra da o işe girişmesi uygun olur.

Akademik dünyada gördüğüm önemli bir sorun da, dolayısıyla ihtiyaçlardan biri, daha önce de sözünü ettiğim yaygın araştırma anlayışıdır. Olur ya da olmaz bir konuda bir anket yapılıyor, onun önünde birşeyler yazılıyor, bu da bir “araştırma”, bir “tez” oluyor. Bu tür araştırma, neyi bilmek isteyince bunun uygun bir yol olduğunun farkında olmadan kullanılıyor.

Akademik dünyada gördüğüm bir sorun da, şu andaki “zamanın ruhu”na fazla kapılmasıdır. Oysa üniversite mensuplarının da, yargı mensuplarının da “zamanın ruhu”na kapılmaması gerektiğini düşünüyorum.

Sıralayabileceğim başka konular da var. Ama bugünlük bu kadar yeter.

TRT Akademi Dergisi: Çok teşekkürler, sağolun değerli hocam.